

Vladimir Aleksandrovič Lisičkin¹
Leonid Aleksandrovič Šelepín
Moskva
vladimirlux@gmail.com

Pregledni rad
UDC 364.3:331.567(100)
DOI: 10.7251/SOCSR1204017L
Prihvaćeno: 12.11.2012.

Globalna socijalna kriza

Abstract

In our time the productive forces have reached a planetary level. It seems that dimensions of the planet have decreased. The new systems of transportation, communications, cosmic techniques, and Internet have become a part of everyday life. On television, we see what is happening on the other side of the planet. The material conditions of the life of society have changed. At the same time a full range of secondary phenomena of a negative character, have been emerging in the society. The key to understanding to these secondary phenomena lies in Le Chatelier's principle², according to which the external influences put the system out of the balance and cause certain processes that lead to the weakening of the results³. The changes on the planet, caused by scientific and technical progress, have caused the negative changes in the environment. Some external secondary processes have appeared, as an obstacle to further strengthening of human influence. The way of life has also radically changed, as well as the internal state of socium, and the man itself. These changes are universal and objective. Alongside with the global environmental crisis we can talk about the global social crisis. But unlike the external environment, the internal state of socium has been given much less attention, even though the potential danger is no less significant. A general approach has not been formulated; neither the processes of internal degradation of the society have been described. But, in external, as well as in the social environment (socium), the totality of negative phenomena arises.

---

¹ Akademik-sekretar Ruske akademije ekonomskih nauka i preduzetništva. E-mail: vladimirlux@gmail.com

² In chemistry, Le Chatelier's principle, also called Chatelier's principle, can be used to predict the effect of a change in conditions on a chemical equilibrium. It can be summarized as: If a chemical system at equilibrium experiences a change in concentration, temperature, volume, or partial pressure, then the equilibrium shifts to counteract the imposed change and a new equilibrium is established.

³ Лев Давидович Ландау and Евгений Михайлович Лифшиц, *Статистическая физика*. Moskva: Nauka, 1976.

Keywords: *social crisis, adaptation, atomization of people, a crisis of faith, mass society and manipulation of consciousness.*

Apstrakt

U naše vreme proizvodne snage su dostigle planetarni nivo. Dimenzije zemlje kao da su se skupile. Novi sistem transporta, veza, kosmička tehnika, Internet ušli su u svakodnevni život. Na televiziji vidimo ono što se dešava na drugom kraju planete. Drugačiji su postali materijalni uslovi života društva. Istovremeno u društvu nastaje celi niz sporednih pojava, koje imaju negativan karakter. Ključ za shvatanje tih sporednih pojava daje Le Šateljev princip⁴, u skladu s kojim spoljna delovanja, izvode sistem iz položaja ravnoteže, izazivaju u njemu procese, koji vode slabljenju rezultata delovanja⁵. Izmene na planeti, uslovljene naučno-tehničkim progresom, povukle su za sobom negativne promene u stanju životne sredine. Pojavili su se spoljni sporedni procesi, kao prepreka daljem jačanju antropogenog uticaja. Takođe se radikalno izmenio i način života, unutrašnje stanje sociuma, i sam čovek. Te promene su sveopšte i objektivne. Uporedo sa globalnom ekološkom krizom možemo govoriti o globalnoj socijalnoj krizi. Ali za razliku od spoljne životne sredine, unutrašnjem stanju sociuma je poklonjeno neuporedivo manje pažnje, iako potencijalna opasnost nije manje značajna. Nije formulisan čak ni opšti pristup, nisu opisani procesi unutrašnje degradacije društva. Ali, kao i u životnoj, u socijalnoj sredini (sociumu) nastaje cela svukupnost negativnih pojava.

Ključne reči: *socijalna kriza, adaptacija, atomizacija ljudi, kriza vere, masovno društvo i manipulacija svešću.*

1. Savremeni način života i priroda čoveka

Negativne posledice razvoja civilizacije, razdor sa stvarnošću i unutrašnje granice.

Nagli razvoj civilizacije, radikalne promene u životnoj sredini dovele su do unutrašnje krize samog čoveka, njegovog nesklada sa realno postojećim svetom.

⁴ Le Šateljev princip (Luj Le Šatelje) je hemijski princip koji govori o tome kako promene uslova pod kojima se odvija povratna hemijska reakcija utiču na hemijsku ravnotežu. Uopšteno, on bi mogao glasiti ovako: ako se na neki sistem u ravnoteži deluje silom (promena koncentracije, temperature ili pritiska), ravnoteža sistema će se pomeriti u smeru odupiranja ovim promenama (Prim. prevodioca).

⁵ Лев Давидович Ландау and Евгений Михайлович Лифшиц, *Статистическая физика*. Moskva: Наука, 1976.

Desilo se odvajanje koje se formiralo za vreme duge evolucije svesti ljudi i njihove biološke osnove od savremenog tempa života i nivoa tehnike. Sve veći deo ljudi već ne izlazi na kraj sa opterećenjima, koje diktira život, ne može se prilagoditi životnoj sredini. Nastaje ustaljeni zamor usled opterećenja čovekovog organizma. Raste broj prestupa, psihičkih oboljenja, broja marginalizovanih, kriminalaca, alkoholičara, narkomana. I taj se proces neprekidno ubrzava.

Problem se sastoji u tome, da mogućnosti adaptacije čoveka tim izmenjenim uslovima nisu neograničene. Kao i u ekologiji, gde se određuje granična dozvoljena koncentracija različitih materija i njihove smrtne doze, ovde takođe postoje kritički parametri. Tendenciju tih promena na početku XX-og veka opazio je još Maks Nordau, učenik pravoslavnog psihijatra i kriminalista Čezara Lombroza. Istraživanja Nordaua mogu se smatrati pogledima psihijatra ne na svest određenog čoveka, nego na svest određenog dela društva. Na osnovu velikog činjeničnog materijala on je proveo analizu pobuda, koje prinuđuju inteligentnu gomilu da se odrekne trezvenih ocena i interesovao se raznim manifestacijama bolesnog čovekovog duha. Iz rezultata svoga istraživanja Nordau izvlači zaključak o tome, da se bolesni mislioci koriste velikom popularnošću, zbog toga što je sama gomila bolesna. U svojoj poznatoj knjizi „Degeneracija“ on je pisao:

„Završili smo dugotrajni i žalosni pregled bolnica, koje danas predstavljaju ako ne svo civilizovano čovečanstvo, to je u krajnjoj meri viši sloj stanovništva velikih gradova. Izučili smo raznovrsne oblike, koji pripadaju degeneraciji i hysteriji u umetnosti, poeziji i filozofiji. Kao glavna manifestacija umnog rastrojstava naših savremenika u toj oblasti služi: misticizam kao rezultat nesposobnosti za usredsređenu pažnju, jasno mišljenje i vladanje nad emocijama, izazvanim slabljenjem moždanih centara: egotizam kao rezultat nenormalnog stanja čulnih nerava, otupljenja centara percepcije, izopačenih instinkta, želja, pričinja sebi dovoljno jake utiske i znatnog prevladavanje organskih osećaja nad predstavama, lažni realizam, izazvan maglovitim estetičkim teorijama i izraženim pesimizmom i neodoljivom sklonošću ka skaradnim predstavama i najvulgarnijem i najneprirodnijem načinu izražavanja. U sve tri manifestacije bolesti mi nalazimo jedne te iste elemente: nesposobnost za pravilan rad mozga i usled toga slabost volje, rasejanost, preovladavanje emocija, nepotpuna svest, odsustvo sažaljenja i saosećanja prema svetlu i čovečanstvu, i najzad, izopačeni pojmovi o dužnosti i moralnosti. Predstavljajući među sobom dovoljno veliku sličnost u kliničkom pogledu, sve ove slike bolesti nisu ništa drugo do raznolikost manifestacija jednog te istog osnovnog stanja – iscrpljenosti“⁶

O knjizi Nordaua, napisanoj pre oko sto godina, možemo govoriti ne samo kao o analizi zakonomernosti toga vremena, nego i kao istaknutim predviđanjima. Dosta od onoga što je on predvideo se i ostvarilo u naše vreme. Osnivač Rimskog kluba Aurelio Peči pokrenuo je pitanje o prisustvu unutrašnjih grani-

⁶ Макс Нордау, *Вырождение, Современные французы*, Москва: Республика, 1995.

ca postojećeg sociuma, neposredno vezanih sa fizičkim i psihološkim mogućnošću čoveka. I više od toga, u svom radu on je izveo zaključak o tome da uzrok ekološke krize leži u samom čoveku, u njegovoj unutrašnjoj krizi, njegovom neskladu sa obližnjim svetom:

„Potpuno je očigledno, da fizičke i psihološke mogućnosti čoveka takođe imaju svoje granice. Ljudi shvataju, da je povećanjem svoje dominacije nad svetom, čovek u težnji za bezbednošću, komforom i vlasti stvorio ceo arsenal raznih vrsta prilagodavanja i pronalazaka, izgubivši pri tom one osobine, koje su mu omogućile da živi u svojoj prvoizgrađenoj nedirnutoj prirodnoj životnoj sredini, i moguće da ga je to oslabilo fizički, otupivši mu biološku aktivnost. Možemo s uverenosti reći, da što čovek više postaje „civilizovanijim“, tim se manje čini sposobnim da se suprotstavi teškoćama sirove spoljne sredine i tim više oskudeva u tome, da bi zaštitio svoj organizam i zdravlje pomoću svih vrsta medikamenata, lekarija i velikog mnoštva drugih veštačkih sredstava. S druge strane, ne podleže sumnji, da je paralelno s tim procesima podizanja kulturnog nivoa čoveka, išao i razvoj intelektualnih sposobnosti, koje su ga dovodile u sklad sa neprirodnim svetom, koji je stvorio čovek. Međutim u poslednje vreme ravnoteža između progressa i kulture čoveka, između progressa i njegovih biofizičkih sposobnosti pokazala se narušenom, pri tome dosta ozbiljno. Tako što se postojeći današnji stepen umnih i psihičkih, a moguće, čak i fizičkih adaptacija čoveka na neprirodni i siloviti tempo savremenog života veoma daleko od zadovoljavajućeg“.⁷

Dostignuti progres za nekoliko decenija, skok u tehničkom i materijalnom pogledu prevazilazi sve što je učinjeno za prethodna stoleća. Stvarnost se naglo menja pred našim očima, ali nastaju i negativne posledice širokih razmera.

„Istinski uzrok, zbog kojeg čovečanstvo preživljava teškoće stekao je sada tako ogromne, i zaista zastrašujuće razmere, upravo se i sastoji u tome, što se niko od nas još do kraja nije prilagodio ni psihološki, ni funkcionalno na promenjeni svet i novi položaj čoveka u njemu. I to se, u suštini, čak u velikoj meri odnosi na predstavnike inteligencije, naučnike, političare i uopšte sve vrste lidera – industrijske, sindikalne, religiozne, - kako prema običnim predstavnicima svih slojeva društva kako razvijenih, tako i zemalja u razvoju. Suština problema se baš i sastoji u neusklađenosti između stvarnosti od čoveka stvorene i one, kako je on doživljava i kako je uzima u obzir u svome ponašanju“.⁸

Sudbina čovečanstva, na kraju krajeva, zavisi od adekvatnosti percepcije društva čija se stvarnost brzo menja. Ali na putu rešenja tog problema, kako je primetio Pečei, stoje veoma velike teškoće.

„Stvarnost koja se menja neobuzdano pred našim očima, koju mi ne uspevamo ni propratiti, muči nas i straši. Jer sav naš odnos prema svetu, svi stimulansi našeg

⁷ Аурелио Печчи, *Человеческие качества*, Москва: Прогресс, 1985.

⁸ Аурелио Печчи, *Человеческие качества*, Москва: Прогресс, 1985.

*ponašanja sve vrednosti, sav sistem institucija i instituta, i sav naš način života, u suštini, ostao nam je u nasledstvo od prethodnih vekova. I očigledno nelagodno se osećajući, bojažljivo i bezuspešno mučeći da se prilagodimo novim uslovima, već nesposobni da više živimo u predašnjem, prirodnom svetu, ali i nesprenni još za to, da bi se u potpunosti aklimatizovali u novoj, u većoj meri neprirodnoj sredini, koju smo sami i stvorili. Od svega toga duboko strada naša psiha i zdravlje, slabe sposobnosti za zdravim ocenama i sudovima i, potiskivanje, zbunjeni svom tom lavinom promena, nikako ne možemo izgraditi pravilnu i doslednu liniju ponašanja – tada padamo u paniku i počinjemo preduzimati nekakve grčevite, konvulzivne mere, onda insceniramo vrlo slabe i neadresirane proteste, onda zamiremo u pokornom smirenju. Takva reakcija samo uvećava opasnost, da se ponovo učinimo apsolutno neprilagođenim novim talasima promena, koji produžavamo neumorno i neodgovorno donositi u taj svet. Eto, to je đavolski poročni krug ljudskih teškoća.*⁹

Kao što se vidi iz analiza, koje su proveli Nordau i Pečei, postoji duboka analogija između stanja životne sredine i stanja sociuma. Mnogi od tih pristupa, koji su primenjeni u ekologiji, možemo u ovom ili onom vidu preneti na socium. Između ostalog, kao analoge pokazatelja GDK (granična dozvoljena koncentracija) moguće je razmatrati pokazatelje granično dozvoljenih faktora tehnološkog rizika, povezanog sa mogućnostima čoveka.

Problemi adaptacije

Kako smo već primetili, osnova unutrašnje krize samog čoveka, leži u njegovom raskidu sa realno postojećim svetom. Već sada postaju aktualnim pitanja o konkretnim granicama adaptacije čoveka i kritičkim pokazateljima njegovog otuđenja od stvarnosti. Sve je to tesno vezano sa osiguranjem bezbednosti rada industrijskih postrojenja, transportnih sredstava, objekata povišene opasnosti. Eksploatacija mnogih složenih sistema nalazi se na granici mogućnosti čoveka. Usled toga nastaju havarije i katastrofe, koji su neizbežni pratioci naučno-tehničkog progressa.

U knjizi *Problemi ekologije u Rusiji*¹⁰ su navedene ocene stepena, učešća ljudi, opreme, spoljnih faktora u stvaranju opasnih situacija. Ljudskim greškama je prouzrokovano 45% ekstremnih situacija na atomskim elektranama, 60% - u aviokatastrofama, 80% - u morskim katastrofama. U SSSR-u sistematizacija podataka o eksplozijama agregata, u kojima se procesi dešavaju pri visokom temperaturama i pritiscima, pokazala je da su u 45% slučajeva kao uzrok poslužile pogrešne pretpostavke upravljačkog personala. U radu /4/ se navodi ocena V. A.

⁹ Ауруелио Печчеи, *Человеческие качества*, Москва: Прогресс, 1985.

¹⁰ Ким Семенович Лосев и другие, *Проблемы экологии России*, Москва: Федеральный экологический фонд РФ, 1993.

Legasova, prema kome se 60% havarija dešava zbog grešaka personala, koji rade na opasnim objektima.

Svake godine se povećava broj havarija, pri čemu raste rizik za velike i složene tehničke sisteme. Prema nepotpunim podacima u velikim industrijskim katastrofama sadašnjeg veka, više od polovine od njih (56%) odnosi se na poslednju deceniju, uključujući trećinu iz 80-ih godina. Uvećava se i njihov razorni efekat: na poslednju deceniju otpada skoro 1/2 poginulih i 2/5 ranjenih za ceo period od početka veka. Samo je 1967-1984. godine usled katastrofa bilo evakuisano više od 1 milion ljudi, od njih 90% - posle 1979. godine. U novije vreme, skoro svaki mesec smo svedoci velikih morskih i aviokatastrofa. Padaju „konkordi“, „boinzi“, pomorski trajekti, podmornice. Statistički podaci ukazuju na jasnu tendenciju porasta učestalosti kvarova. Počev od 1950. godine, godišnji tempo porasta havarija u hemijskoj i industriji za preradu nafte u SAD je iznosio 9% godišnje. Toj cifri je blizak tempo porasta automobilskih nesreća. Prema radu /4/ krajem 80-ih godina direktni gubici bruto domaćeg proizvoda u SAD od tehnogenih uzroka, koje uključuju havarije i katastrofe, a takođe od zagađenja i s njim vezanih hroničnih oboljenja, iznosi 4-6% i daju 15-25% prevmemene smrtnosti (20-30% kod muškaraca i 10-20% kod žena).

Sa porastom naučno-tehničkog progressa raste rizik od havarija na posebno opasnim objektima. U njih se ubrajaju preduzeća, vezana sa nuklearnim materijalom, izuzetno opasnim hemijskim materijama i biološkim materijalima (biopreparati, rodovi bakterija), čije isticanje može izazvati katastrofalne posledice.

Prilikom analize uzroka havarija i katastrofalnih pojava u pomenutoj knjizi se izvodi sledeći zaključak: „U svim slučajevima havarije, za koje se krivac smatra personal, po pravilu, profesionalno dobro pripremljeni, nastaje pitanje – zašto taj personal nije uzeo u obzir, nešto što se po mišljenju komisije koja je istraživala incident moglo uzeti u obzir? Obično se ne razmatraju dublji uzroci pogrešne delatnosti personala koji, ako se odbaci nekvalifikovanost, mogu biti vezani sa nepotpunim informacijama, iz kojih su mogući različiti ili čak netačni sudovi. Pretpostavlja se da baš u nepotpunim informacijama leže dublji uzroci svih havarija“.¹¹

Međutim nepotpunost informacija i ograničenja brzine njene obrade kod zaposlenih - nije jedinstven, iako veoma važan, element neadekvatnosti doživljava situacije i konkretnih akcija u izmenjenim okolnostima. Mogući su gubici orijentacije, iskrivljena percepcija stvarnosti, gubitak osećaja perspektive, reakcija samo na one opasnosti, koje su postale očigledne. Neadekvatnost reakcije sa određenom okolnostima, neadekvatna reakcija sa određenim stepenom verovatnoće vodi havarijama i katastrofama, i ta verovatnoća neprekidno raste. Svi veliki procenti nacionalnog dohotka će biti usmereni na likvidaciju posledica

¹¹ Ким Семенович Лосев и другие, *Проблемы экологии России*, Москва: Федеральний экологический фонд РФ. 1993..

katastrofa. Sjajan primer je stvaranje specijalnog vladinog organa – ministarstva za vanredne situacije.

Nad budućnošću čovečanstva uzdiže se sablast neprestanih katastrofalnih pojava, čije se razmere takođe stalno uvećavaju i vuku za sobom sve teže posledice. Dovoljno je setiti se havarije u Sevezu i Černobilju. Primenjivi putevi borbe (sistem dubliranja, uvođenje u upotrebu informacionih tehnika) zasada obezbeđuju samo neko sniženje rasta tempa učestalosti kvarova. Ali postoje i faktori ubrzanja tog procesa. Tako u Rusiji posle poraza u informaciono-psihološkom ratu zbog nedostatka sredstava skoro se ne vrši obnavljanje opreme. Njena do-trajalost se uvećava pretećim tempom. U porastu je puzajuća učestalost kvarova.¹² Na taj način, katastrofe i havarije vezane sa stanjem sociuma, pojavljuju se kao unutrašnji graničnici postepenog razvoja.

Sve veću ulogu počinje igrati i problem socijalno-psihološke adaptacije. Kako smo već primetili, procesi napuštanja civilizacije, došli su u protivurečje sa prirodom znatnog dela ljudi.

Savremeni čovek zamara se od stešnjenosti i užurbanosti, od mnogo, ali površne komunikacije, od prekomerne standardizacije. Adaptacione mogućnosti pri tom se nalaze na granici. Ljudi se povlače u sebe, u svoj unutrašnji svet doživljaja. Opaža se neprekidan porast nervoza, psihičkih oboljenja, agresivnosti, kriminaliteta, terorizma, broja marginalnih. Istovremeno rastu potrošnja alkohola, narkotika, psihotropnih sredstava – kao pokušaj da se pobegne od realnosti savremenog sveta, prekine napetost. Povećava se nekontrolisano uzimanje lekova. Na kraju krajeva usled socijalnih uticaja menja se unutrašnja sredina organizma, stvaraju se pretpostavke anomalnog ponašanja ljudi, nastaju pozitivne povratne sprege, i psihološke promene koje jačaju na osnovu neurohemijskih procesa.

Budući da nemaju snage da promene spoljne okolnosti, ljudi menjaju sebe, svoju duhovnu sredinu, svoju viziju sveta. Psihički bolesni, alkoholičari, narkomani, toksikomani izlaze iz objektivne stvarnosti u iracionalni svet u kojem će se izbaviti od teškoća, od borbe, od donošenja odluka. Velika masa ljudi nalazi se u neurotičnom stanju. Njihovo ponašanje postaje neadekvatno realnosti. Misli, osećanja, volja, prestaju se određivati pojavama iz objektivnog sveta. Javlja se nedostatak čvrstih životnih ciljeva, normi i modela ponašanja. To stavlja mnoge ljude u neodređen socijalni položaj, lišava osećaja veze sa konkretnim grupama i sa celim društvom, što vodi porastu autodestruktivnog ponašanja koje odstupa od normi. Tako u razvijenim zemljama na drugo mesto među uzrocima umanjene radne sposobnosti izbija depresija. Ekstremne reakcije čoveka na nesposob-

¹² Ким Семенович Лосев, *Социальные и экологические последствия использования воды, возможные пути развития.* // Изв. АН СССР, Сер. географ. 1988. №6, с.44.

nost i nemogućnost da se orijentise u brzo promenljivoj spoljnoj sredini su samoubistva. Broj samoubica u industrijski razvijenim zemljama neprekidno raste.

Važno je primetiti, da su sva tri osnovna neurofiziološka mehanizma nastanka nervoza: prenapregnutost nadražujućeg procesa, prenapregnutost inhibicionog procesa i prenapregnutost pokretljivosti nervnih procesa neraskidivo vezana sa biohemijskim preobražajima, usled kojih negativne pojave jačaju u ljudskoj populaciji.

Nažalost, još vrlo malo znamo o opštoj prikladnosti čoveka promenljivom načinu života i o mogućnosti povišenja njegove prilagodljivosti.

Na tom planu vredan je pažnje očigledan istorijski eksperiment, koji pokazuje sporedne posledice uticaja savremene civilizacije na socium.

Kriza bele (evropske) rase

Negativne aspekte savremene civilizacije relativno ilustruje nedavno rasvetljena kriza bele evropske rase. Kao što je poznato, upravo su se evropljani u prvom redu dotakli privilegija koje pruža civilizacija. U XVIII i XIX veku oni su osvojili i potčinili ceo svet. Njihov broj je rastao prestižućim tempom u poređenju s drugim narodima. Ali tada su se prema Le Šatlevom principu, javili i sporedni procesi, koji su vodili uspostavljanju narušene ravnoteže. S jedne strane, evropljani su se neuporedivo više od drugih naroda koristili dobrima civilizacije, a s druge – oni su bili objekat protivurečija između savremenog načina života i prirode čoveka. Faktički se ovde manifestovao integralni efekat uticaja nedovoljne adaptacije ljudi na uslove savremene civilizacije. Ovde ćemo navesti odlomak iz jednog članka, koji je posvećen tom problemu: „*Tokom prethodnih nekoliko decenija počela je postepena, ali ubrzana degeneracija bele rase. U svim belim porodicama u celom svetu se rađa manje nego što umire. Naročito je stvorena žalosna situacija u Rusiji, rusi izumiru najbržim tempom u svetu. Za njima na toj listi slede zemlje bivšeg istočnog bloka, zatim Ukrajina i Belorusija, zemlje Centralne, Zapadne i Istočne Evrope. Sve to je praćeno drugom procesom koji ubrzano jača – migracije u Evropu desetina miliona doseljenika sa Kavkaza, Bliskog Istoka, Centralne (ZND) i Istočne Azije, Afrike. Kod njih je demografska situacija suprotna: tempo rasta je takav da je u njihovoj zemlji problem velike prenaseljenosti. Njihove porodice imaju po 4-7 dece – tom brzinom njihova populacija raste i u Evropi. Kombinacija ta dva procesa – demografske krize bele rase i stalnog višemilionskog priliva emigranata-neevopljana, koji se razmnožavaju neverovatnim tempom, dovodi do toga da će već za nekoliko decenija evropljani u svojim zemljama postati manjinsko stanovništvo. Francuska, Nemačka, Engleska, Italija, gde su već danas desetina stanovništva neevropljani koji su dobili državljanstvo (i oko 3-4 puta više onih koji žive nelegalno), izgubili evropsku većinu do 2040-55. godine. Prema*

procenama demografa, u Rusiji danas postoji 120 milona rusa, a do 2045. će ostati 70-75 miliona rusa, a nerusko stanovništvo Rusije će činiti najmanje 80 milona, što će zauvek Rusiju pretvoriti u nerusku državu. Do 2100. godine nerusa u Rusiji će biti 4-5 puta više, nego rusa.¹³

Ovde, istina treba primetiti da je ubrzanje tempa izumiranja stanovništva Rusije u prvom redu povezano sa njenim porazom u trećem svetskom informaciono – psihološkom ratu i dovođenjem u kritično stanje njene industrije i poljoprivrede. Međutim i na planeti u celini nastale su tendencije ka ubrzanju procesa. Tako se očekuje da za četvrt veka u SAD belaca bude samo trećina stanovništva, drugu trećinu će činiti crnci, a još trećinu će činiti predstavnici žute rase i doseljenici iz Latinske Amerike, to jest i u SAD belci činiti manjinu.

Kriza bele rase povezana je, prema La Šatleovom principu sa procesom uspostavljanja narušene ravnoteže. Iako je, naravno, moguće razmatrati i kao ironiju sudbine, kada se sa sporedne strane pojave gresi iz prošlosti (kolonijalizam, ugnjetavanje i eksploatacija drugih naroda).

Interesantno je da se kao jedinstvan izlaz iz stvorene situacije predlaže metod veštačkog razmnožavanja, naročito kloniranje evropljana. Primetan je napredak u istraživanju kloniranja koje su u novije vreme ostvarili engleski naučnici.

U celini, neadekvatan doživljaj stvarnosti može dovesti u stanje neodrživosti. Potencijalno neodrživo stanje stanovništva velikih gradova, koji čine, po terminologiji Nordaua, bolesno društvo – su opšta pojava savremene civilizacije.

2. Raspad međusubnih veza i atomizacija ljudi

Upoređivanje tradicionalnog i savremenog društva

Sporedne pojave, uslovljene La Šatleovim principom i povezane s brzim promenama uslova života, manifestuju se i u duhovnoj sferi. U prvi plan izbijaju čisto lični interesi, bliski individualni ciljevi, trka za materijalnim dobrima i novim osećajima. Kidaju se veze među ljudima, koje određuju relativno daleku perspektivu. Suština promena koje se dešavaju jasno je vidljiva iz upoređivanja savremenog društva sa tradicionalnim.

Pre početka novoga, privremeni život ljudi se upravljao tradicionalnim društvom. To društvo je imalo visok stepen održivosti, bilo je učvršćeno mnoštvom uzajamnih veza među ljudima. U prvom planu su bili društveni interesi, a lični su imali podređen značaj. O prirodi tradicionalnog društva detaljno se govori Margarita Albedil u knjizi posvećenoj Drevnoj Indiji:

¹³ К вопросу о „южной угрозе“. // Секретные исследования 1999, №8, с. 14.

„Nosiocu tradicionalne kulture duboko je tuđi doživljaj i shvatanje sebe kao jedinstvene i neponovljive ličnosti, nezavisne od drugih i koji suprotstavljaju sebe društvu. Predstava o svome „ja“ još nije imala za njega onaj samodovoljan značaj i onu izuzetnu vrednost, kao kod čoveka savremene zapadne civilizacije. Na socijalnom planu doživljavao je sebe kao deo organske celine – rodbinske, planske, konfesionalne zajednice, u koju je bio integrisan. Pojam individue, toliko blizak zapadnom umu, za indijca je pre identičan njegovoj socijalnoj ulozi. Usled toga u tradicionalnoj indijskoj kulturi socijalno-psihološke orijentacije i modeli ponašanja se razlikuju od nama naviknutih. Pojam dužnosti, jedna od centralnih u sistemu socijalno-etičkih hinduističkih vrednosti, bio je simbol i etalon vekovima osveštane tradicije. Dužnost prema porodici, zajednica je rukovođila socijalnim ponašanjem individua i od detinjstva ga usmeravala u nužni, to jest socijalno potrebni kolosek. Dužnost ga poziva da izgradi svoje socijalno ponašanje u skladu sa prihvaćenim normama. Upravo je saglasnost sa normativima, koju su proklamovani u društvu, a ne više evropskom umu pojmljivo svestrano razvijanje individualnosti bilo ideal i obrazac za podražavanje. Mogućim odstupanjima od utvrđenih normi suprotstavljao se sav sistem zvanično sankcionisan hinduističkom ideologijom. Najefikasnije sredstvo kontrole bilo je neformalno javno mnjenje, koje je oštro osuđivalo nepravednost i aktivno odobravala pravednost, to jest kretanje se utvrđuje običajima“.¹⁴

Albedil je opisala običaje i strukturu drevnog tradicionalnog društva. Mnogo toga u njemu je veoma daleko od današnjice, ali neke crte, uključujući prioritet društvenih interesa, sačuvane su i do našeg vremena. Pre svega, to se odnosi na žitelje seoskih opština i malih gradova.

U drevnom tradicionalnom društvu postojali su čvrsti okviri koji su ograničavali delatnost čoveka. Njihovo slabljenje je doprinosilo progresu, naročito razvoju nauke. U savremenom dobu pojačava se proces atomizacije i razdvajanja ljudi. Jedan od velikih naučnika XX veka Norbert Viner je sproveo uporednu analizu tredicionalnog i savremenog društva (citirano po /8/):

„U maloj seoskoj opštini, koja postoji dovoljno dugo, da se u njoj formiraju više ili manje istovetni nivoi shvatanja i ponašanja, postoje potpuno dostojne poštovanja norme staranja o nesrećenim, upravljanje putevima i drugim društvenim sredstvima, tolerancije prema onima, koji su samo jednom-dva puta narušili društvene zakone. Kad toga ne bi bilo, prekršioci koji se nalaze ovde i ostatak opštine koji treba i u buduću da živi sa njima, s druge strane, u takvoj zajednici čoveku neće vredeti da bude viši od svojih suseda. Uvek postoje sredstva da ga nateraju da oseti snagu javnog mnjenja. S prolaskom vremena on otkriva, da ono što je toliko svuda prisutno, neosporno, ograničavajuće i dopušteno, da je on prinuđen da napusti zajednicu, da bi se zaštitio. Samo u velikim zajednicama, gde „gospoda stvarnog stanja stvari“;

¹⁴ Маргарита Фјодоровна Альбедиль, *Забытая цивилизация в долине Инда*. Санкт Петербург: Наука, 1991.

*obezbeđuju sebe od gladi svojim bogatstvom, od javnog mnjenja – tajnom ili anonimnošću, od pojedinih kritika – zakonima protiv klevete i onim, što sredstva veze nalaze njima na raspolaganju, - samo u takvim zajednicama beskrupuloznost može dostići visok nivo*¹⁵.

Kako podvlači Viner, od svih pomenutih faktora upravljanje sredstvima komunikacija je najefikasniji i najvažniji. U savremenom društvu nastaje promena socijalne psihologije. Dolazi do raspada međusobnih veza, atomizacije ljudi, merilo svih vrednosti postaju profit i novac. Društvena strana, ideja pravednosti odlazi u zadnji plan. Dešavaju se korenite promene u pitanjima vere.

Kriza vere

Delovanje čoveka u mnogome se određuje sa dva faktora – razumom i verom, koji su neraskidivo vezani među sobom kao delovi društvene svesti. Sveukupnost zapisanih i akumuliranih znanja – nauka – određuje racionalan pristup spoljnom svetu. Zajedno s tim, osnovnu sumu svojih znanja čovek dobija od društva, prihvatajući nešto „na veru“. Vera je iznad usko ličnih interesa. Ona kao da vezuje čoveka i društvo. Postoji i drugi aspekt reči „vera“, koja pretpostavlja postojanje viših duhovnih vrednosti, koje stoje nad čovekom: čovek živi i deluje ne samo za sebe, nego i za druge. Vera je vezana sa smislom života, s pojmom dobra i zla. Upravo na njenoj osnovi čovek iznutra reguliše svoje postupke.

Drugim rečima, vera je oblik odraza društvene strane ljudskog bića. Čovek ne može živeti sam po sebi, on ulazi u društvo, on je njegov sastavni deo. Prema tome vera se suprotstavlja individualizmu prema kome je dozvoljeno sve što nije zabranjeno, ili drugim rečima – moguće je raditi sve, samo da ne snosite odgovornost. Vera je u značajnoj meri regulisala međusobne društvene odnose. Između ostalog to se odnosilo na tradicionalne religije. Tradiciju su čuvali stanovnici malih gradova i sela. Približno istu takvu ulogu u pogledu društvenih vrednosti igrala je vera u komunizam.

Na taj način, ako govorimo o boljoj budućnosti čovečanstva, o uspostavljanju carstva pravde, tu postoji kontinuitet između religije i komunizma. Ovde treba spomenuti radove V. S. Solovjeva i ruskog filozofa krajem XIX veka N. F. Fjodorova, koji je prvi put našao bliskost hrišćanskih i komunističkih ideja. Poseban interes predstavlja knjiga igumana Kenterberijskog sabora Hjuljeta Džonsona „Hrišćanstvo i komunizam“ /9/ gde je on označio momente u kojima hrišćanstvo i komunizam stupaju u iznenađujuće tesnu vezu. „*Isus je pozivao na sveopšte bratstvo i težio njemu*“. „*Isus je polagao sve svoje nade u običan narod i bio odbačen od bogatih i viših klasa*“. „*Isus je u potpunosti odbacio sve rasne barijere*“. „*Isus je izazvao klasu kao takvu, komunizam gradi besklasno društvo*“. „*Za Isusa je*

¹⁵ Норберт Винер, *Информация, язык и общество*, Москва: Техника молодежи 1994, №12, с. 12.

karakteristično to da je on spojio veru sa delovanjem".¹⁶ Provodi se paralela između Hrista, koji je žrtvovao život radi ideala, i samopožrtvovanja ljudi, koji počinju graditi novo društvo.

U savremenom društvu desila se nagla promena duhovne sfere. Društvo se atomizovalo, dominantna je postala lična strana života ljudi. Naročito jako izraženo uništavanje tradicionalnog društva i tradicionalnih duhovnih vrednosti manifestovalo se u razvijenim zemljama a, pre svega u SAD. U drugoj polovini XX veka religija, koja istupa kao nosilac tradicije, pretvorila se u čistu formalnost. Slikovito govoreći, od nje je ostao samo omotač. Sve više mesta u religioznom životu zauzimaju sekte. I u Evropi i u SAD dešava se praktično odricanje od Boga. U niže navedenom odlomku iz predavanja Elijezera Voronjel-Daceviča, profesora univerziteta Bar Ilan u Izraelu, očigledno se vidi stanje hrišćanstva u Evropi.

„Evropa ulazi u epohu posthrišćanstva i prestaje biti hrišćansko društvo. U čemu je to izraženo? U tome, što interes za tradicionalne oblike religije neprekidno opada. Reklo bi se, evo izumro je komunizam, ljudi su dobili pristup normalnim mogućnostima ispovedanja svoje vere – i šta mi vidimo kao rezultat? U Zapadnoj Nemačkoj se od 1991. do 1998. godine broj ljudi, koji redovno posećuju crkve, smanjio (da prosto je tako opao!) više od 2 puta: sa 14,7% na 7%. Manje ozbiljno, ali postojano se taj proces odvija i u Italiji (smanjenje skoro na trećinu) ne govorimo već o Francuskoj, gde crkvu pominju samo pri registraciji brakova i konfirmacija. Notr-Dam se pretvorila u veliki muzej restoran, kuda prolaze gomile, jedući hamburgere i „stimorol“, da bi malo pogledali drevne rituale katoličke crkve. Jedan katolički sveštenik iz Notr-Dame smatra, da se njegov hram pretvorio u benzinsku pumpu, po kojoj večito tapka narod, koji je došao da se „podmiri“. To je jedinstveno mesto gde mogu da se odmire od svakodnevice. Britanski metodisti ozbiljno razmatraju pitanje, je li moguće primiti u svoju zajednicu one koji u Boga ne veruju. I dolaze do zaključka - možemo. Mi smo svi humanisti. Glavno je bliskost prema čoveku, a ne nekoj tamo onostranoj „stvari Gospodine“. Crkve u Zapadnoj Evropi sve više podsećaju na poštanska odeljenja: ušao čovek, porazgovarao od šaltera do šaltera, napisao zapis Tvorcu Vaseljene – i otišao dalje. Biznis. Provodite li u crkvi značajan deo slobodnog vremena? Da šta vam je! To nije ono mesto, gde se može nešto dobiti. Prema tome, vera današnjeg evropljanina je: 1. lična, 2. eklektična, 3. u njoj ne postoje bilo kakvi elementi prethodne konfesionalne vere, osim, možda, čisto ritualnih, i to jako izobličениh. To odavno već Bog Avrama. Isaka i Jakova. I čak nije Bog filozofa i naučnika. To je bog uzavrele i zlobne ploti – nije Bog jevreja, nevidljivi i nedostupni, nego arijski bog, prosto crven i znojav od naprezanja, falički simbol onoga koji se moli. Kao što bi rekli u Odesi, narod je poštovalac (smeh u sali). Pred nama je epoha slavljenja mnogoboštva. Da, pravog mnogoboštva. U suštini, kao Boga svaki

¹⁶ Цонсон Хьюлетт, Христианство и коммунизм. Москва.: ИЛ, 1957.

evropljanin stavlja na svoj oltar sopstvenu sliku – da i to ne samo sebe. Dodeljuje mu svoje sopstvene osobine, vrline i nedostatke, uzdiže ga. Njegov Bog je ambivalentan i amorfan. On nije ono što ne spasava – njega uopšte nema. To je fikcija, fantom, blef pijanog igrača pokera.¹⁷

Na taj način, uporedo sa raskidom tradicionalnih veza među ljudima, dešava se i proces duhovne atomizacije – kidanja duhovnih veza. U određenom smislu reči, čovečanstvo u pitanjima vere dolazi do vododelnice. Prema tradicionalnim svetskim religijama, Bog je viša sila, a čovek ne treba da vrši grešne postupke usmerene protiv drugih ljudi. Po mišljenju niza istaknutih naučnika, Bog – to je priroda, i s njom treba živeti u skladu. Smisao komunizma je moguće okarakterisati stanjem: Bog – to je celo čovečanstvo kao jedinstvena celina i treba delovati u ime njegove budućnosti. Zapadno i u prvom redu američko društvo faktički je došlo do stanja: Bog – to sam ja, što je jedna od osnova krize evropske rase.

Samoorganizacija atomizovanog društva

Kao rezultat procesa atomizacije ljudi i destrukcije vere, čovek ostaje usamljen, prepušten sam sebi. Slabljenje veza između individua i socijalnih grupa povećava kriminalitet društva, povećavajući broj narkomana, alkoholičara i seksualno izopačenih dovodi do porasta odstupanja od opšteprihvaćenog morala.

Time ništa manje, kod ljudi ostaje društvena priroda, što dovodi do stihijskih samoorganizacija i nastanka prostijih oblika ujedinjavanja na nižim nivoima. Formiraju se grupe prestupnika, narkomana, gejeva: počinju da cvatu sekte najrazličitijeg pravca, uključujući izvanverske, satanističke i otvoreno prevarantske. Na višem nivou nastaje organizovani kriminal, ujedinjavanje nacionalista, klanovi. Svugde se opaža zaoštavanje nacionalnog pitanja, na primer u Španiji (baskijska oblast). Severna Irska. Turska (Kurdistan). Belgija (Flamandci, Valonci). Organizovani klanovi prožimaju strukture vlasti u mnogim zemljama, naročito u SAD.

U SSSR-u se usled ideološke krize i gubitka vere, o kojima se podrobno ranije govorilo,¹⁸ dogodilo razaranje zajedničkih veza, i u pozadini raspada su nastale prostije organizacije, naročito sa nacionalnim i klanskim obeležjima.

„Organizovani klanovi su danas teška bolest ruske nacije. Ratovi, revolucije, naročito Veliki Otadžbinski rat, su iznedrili veliki genofond nacije. Zbog toga što se najbolji prvi podižu u napad i poslednji se povlače sa odbrambenih položaja najbolji čute na saslušanjima do kraja i ne predaju se, bezdušno ih streljaju, a prosečna masa ima znatno veću šansu da se prilagodi i preživi. Usled toga ona se organizovala u

¹⁷ Елизер Воронель-Давевич, *О нашей победе или кризис христианства*. Москва: газета Завтра, 1999, №34.

¹⁸ Владимир Александрович Лисичкин и Леонид Александрович Шелепин, *Третья мировая информационно-психологическая война*. Москва: Академия социальных наук, 1999.

klanove, koji su došli na vlast. Shvatate, te parazitske vannaacionalne tvorevine su kao virusi. Njih formiraju ljudi izvan nacije, degradirani ljudi. Uzgred, sada su naučnici skloni mišljenju, da se virusi formiraju u procesu biološke degradacije. Kod ruskog Černomirdina, kod ruskog Jeljcina isto tako je malo ruskog kao kod Amerikanca Klintonu, Bušu ili jevreja Berezovskog. I njihov glavni zadatak, a prema tome, i zadatak klanova, ako izbegnu političke varke, politički sjaj, kojima se oni vole ukrašavati je prisvajanje životnih resursa zemlje. Nikakav drugi zadatak prosto ne treba zato, što klanovi ni na šta drugo nisu spremni. Danas se oni već dele na mini-klanove, u svakom krupnom regionu Rusije vlast je osvojio lokalni klan“.¹⁹

Narastajući proces atomizacije predstavlja jednu od manifestacija opšte socijalne krize. Atomizovano društvo može postojati samo u uslovima visokog životnog standarda i relativnog blagostanja. Njihovim gubitkom nastaje nestabilnost. Samoorganizacija atomizovanog društva neizbežno vodi rastu unutrašnjih protivurečija, suprotstavljanju ljudi i njihovo ujedinjavanje, međusobnoj borbi i socijalnoj eksploziji.

3. Unifikacija socijalne sredine

Masovno društvo

Istovremeno sa promenama materijalnih uslova života društva menja se sama struktura socijalne sredine. U XX veku počinje proces intenzivne urbanizacije. 1900. godine udeo gradskog stanovništva u celom svetu iznosio je 14%, 1980 – 46%, a 1999. više od 50%. Za to vreme broj gradova sa milionskim stanovništvom porastao je 10 puta, a sa petomilionskim stanovništvom 20 puta. Broj stanovnika 25 najvećih gradova sveta se uvećao za sto godina 10 puta. Ponekad tu pojavu nazivaju „urbanizacionom eksplozijom“. Danas lice planete počinju određivati najveći gradovi planete, u kojima su skoncentrisane ogromne mase ljudi, slabo povezanih jedni s drugima, koji su izgubili staru tradiciju. Time se stvara podloga za standardizaciju, pojavljuju se standardi u odevanju, ishrani, načinu života, u podražavanju opšte mode, idolima, koji smenjuju jedni druge, nastaju pretpostavke za unifikaciju ljudi sa formiranjem stereotipa ponašanja.

Postepeno se u razvijenim zemljama Zapada formira takozvano „masovno društvo“, koje ujedinjuje skupa velike mase ljudi, naročito u velikim gradovima. U masovnom društvu svaki čovek je izložen ciljanom dejstvu moćne bujice informacija. Organizovan je lančani sistem proizvodnje masovne kulture, koji se oslanja na povlašćivanje nerazvijenim ukusima, dešava se proces otuđenja, gubitak socijalnih veza, porasta marginalnosti; povećava se nekompetentnost

¹⁹ Владимир Полеванов, *Чужие здесь не ходят*, Москва: газета Завтра, 1999. №31, с. 3.

većine gradskog stanovništva u svim složenijim problemima socijalnog života; političari ne procenjuju dugoročne posledice donetih odluka; nastaje visoka sugestibilnost gradskih masa.

Na toj osnovi i nastaje duhovna kriza koja je zahvatila sve više narastajuću masu ljudi. Dešava se razaranje složenih sistema daterminacije motiva i ponašanja. Ranije su ljudi težili da proizvode sve više stvari i usluga, po cenu što manjih gubitaka i napora, a sam odabir stvari i usluga bilo je nešto što je samo po sebi razumljivo. Naučno-tehnička revolucija je otvorila mogućnosti stvaranja i zadovoljavanja novih potreba, mogućnosti izbora. Osim toga, ranije se u svojim motivima, normama, predstavama čovek oslanjao na relativno stabilne grupe, u koje je ulazio. Sada grupne veze gube svoju održivost. Dešava se zbližavanje, standardizovanje, internacionalizacija vrsta materijalne i kulturne potrošnje socijalnih informacija. Istovremeno u unificiranom društvu se dešavaju i sporedni procesi odvajanja i suprotstavljanja različitih grupa ljudi, porasta nacionalnih i drugih protivurečija.

U masovnom društvu čovek se često nalazio u stanju duhovne samoće sa gubitkom orijentacija, motiva i duhovnih vrednosti. Istraživanju tog društva, mehanizama i posledica otuđenja i stereotipizacije čoveka posvećen je veliki broj radova. Ovde možemo spomenuti takva imena kao što su Adorno, Rismen, From, Rajh, Horni, Horkhajmer. U svojoj knjizi *Jednodimenzionalni čovek*, Markuze je postavio koncepciju čoveka jedne dimenzije, karakterističnog za savremeni društveni sistem, kojemu su svojstveni: nekritički odnos prema postojećoj stvarnosti, prema propagandističkim stereotipima i stereotipima ponašanja, odsustvu individualnosti, manipulativnost, konformizam. Potrošačka orijentacija, trka za materijalnim dobrima lišavaju čoveka socijalno-kritičke percepcije. Njemu je svojstvena izobličena vizija sveta. Odgovarajući interesima vladajućih krugova principi i norme mu izgledaju kao izraz slobode i socijalne pravde. Takav čovek je faktički lišen sposobnosti za radikalnu opoziciju i u potpunosti je integrisan u sistem.

Markuzeova analiza suštinski je dopunjena radovima Dejvida Rismana,²⁰ koji je uveo pojam „spolja orjentisane ličnosti“. Takve ličnosti čine osnovu savremene socijalne sredine. Njihovo ponašanje se determiniše ne tradicijama i principima, nego uticajima različite vrste, modom i sistemom veza. Oni su obezličeni, standardizovani, postaju objekti manipulisanja, osećaju se dezorjentisanim, opustošenim; često bivaju apatični ili cinični. Zajedno s tim kako je primetio Risman, oni žele naći ljudsku toplotu, voleti i biti voljeni. Za društvo u celini je karakterističan konformizam, nekritički odnos prema vladajućim mne-

²⁰ David Riesman, *The lonely crowd, a study of the changing American character*. New York, 1952. (videti prevod na srpski: Dejvid Risman, *Usamljena gomila*).

njima i standardima, stereotipima masovne svesti, predrasudama, autoritetima, propagandnim klišeima.

Masovna kultura i životni standardi

U savremnom društvu po analogiji sa lančanom-trakom u industriji postoji i masovna proizvodnja kulturnih vrednosti, namenjenih za masovne potrebe, prilagođavajući je nivou „prosečnog“ čoveka. Za masovnu kulturu karakteristični su standardizacija, primitivizam u prikazivanju ljudskih odnosa, sentimentalnost, zabavnost i spektakl, kult potrošnje i uspeha, nasilje i seks. Veliku ulogu igra senzacionalnost prikazanog materijala. Masovna kultura formira nekritičku percepciju stvarnosti, povodjenje za vladajućem mišljenjima i standardima, propagandističkim orijentacijama, stereotipima masovne svesti. Svaku pojavu originalne, visoke kulture masovna kultura može svesti do uprosečenog, jalovog povlađivanja nerazvijenim ukusima. Njena evolucija ide u pravcu isticanja u prvi plan instinkata, emocija, primitivizacije ponašanja. Sve veću popularnost stiču vidovi umetnosti, koji dovode čoveka do stanja uzbuđenja i čak transa. Ovde postoji i specifičnost našeg vremena, zahtevajući sredstva koja pojačavaju uticaj na organizam za njegovu podršku u potrebnom ritmu za životnu aktivnost. Ali čovek umnogome radi do iscrpljenosti. Neprekidni naponi pri takvom načinu provođenja vremena guše ličnost i razaraju nervni sistem. Po mišljenju velikog broja istraživača masovnu kulturu je moguće razmatrati kao izraz političke i socijalno-ekonomske vlasti u rukama vladajućih elita, kao i izraz duhovne neslobode, standardizacije i unifikacije ličnosti kao pokazatelj raspada društvenih vrednosti.

Masovno društvo se karakteriše određenim životnim standardima. Pre svega, to je trka za materijalnim dobrima. Viši cilj je potrošnja. Njegov izvor je profit, novac. Kultom novca su obuzeti svi slojevi masovnog društva. Društveni, državni interesi odlaze u drugi plan. Imaš novac, živi u bilo kojoj tački zemljine kugle. Može se reći, da je obnovljena drevna parola: „hleba i igara“. Veliku pažnju višemilionskog auditorijuma privlače masovni sportski spektakli: fudbal, boks, autotrke. Značajno mesto u životu društva zauzimaju idoli i zvezde, čija je proizvodnja postavljena na pokretnu traku. Masovno društvo posebno privlače pikantni detalji iz seksualnog života filmskih zvezda. Nivo istraživačkih projekata u toj oblasti ilustruje manji članak u „Komsomoljskoj pravdi.“²¹

²¹ „Naviku da kopaju po tuđem vešu englezi su prihvatili od amerikanaca. Ta zabava im se dopala, i nedavno u Engleskoj je izašla knjiga o seksualnim avanturama holivudskih slavni ličnosti. Autoru tih „pikanterija“ uspeli su ogoleti ih sve do poslednjeg: čak su razotkrili, kada i gde su filmske zvezde izgubile nevinost. Ispostavilo se, da je pravi pionir u tim stvarima postao Džejms Bond – Son Koneri. „Mali gigant velikog seksa“ prvi put je vodio ljubav kada mu je bilo 8 godina. Madona je u poređenju s njim najčednija. Ona je mogla da se strpi čak do 15-e godine. Ali najbolji ljubavnici Holivuda nisu ti

Ogromnu ulogu u organizaciji spektakularnih poduhvata i njihovih tumačenja igra i način prikazivanja materijala i pre svega, senzacionalnost.

Standardizuju se pogledi na svet ljudi iako oni predstavljaju eklektički, mozaički sistem. U svesti se učvršćuju standardni simboli: ljudska prava, slobodno društvo, svetska zajednica itd. Na taj način kao dodatak atomizaciji brzo se razvija i unifikacija društva, koja se izražava u amerikanizaciji načina života većine zemalja. Nedavna raznovrsnost kultura se koncentriše se prema standardnom izboru. Po analogiji sa biološkom raznovrsnošću možemo govoriti o nastanku potencijalne nestabilnosti viševekovne kulture čovečanstva, povezanom sa gubitkom potrebne raznovrsnosti.

Iracionalizam

Još jedan faktor nestabilnosti masovnog društva je iracionalizam ili, drugim rečima iskrivljena refleksija stvarnosti. U tom smislu iracionalnost u duhovnom životu društva ima mnogo sličnoga sa patopsihologijom odvojene ličnosti. To se tiče kako motivacione pomenosti (nastanka patoloških motiva), tako i samog procesa formiranja patologije kada se stvaraju posebni uslovi funkcionisanja psiholoških mehanizama. Eksperimentalno je ustanovljeno da se za široke klase bolesnih pre svega narušava ono što je stečeno kasnije. Tako se uslovni refleksi lakše razaraju, nego bezuslovni. Pri slabljenju uloge viših mentalnih nivoa oslobađaju se instinkti (agresivne tendencije), „niže“ biološke potrebe, tj. kao da se dešava raspad psihe po slojevima.

Isto tako kao i u patopsihologiji, u problemu iracionalizma je moguće izdvojiti dve strane. Prva – to je izučavanje patološkog procesa, njegova terapija, druga – načini izazivanja takvog procesa i korištenje situacije. U shvatanju prirode i mehanizma iracionalnosti kao objektivnih faktora koji deluju u životu društva veliku ulogu su igrali radovi takvih istaknutih istraživača kao sto su G. Lebon, F. Niče, O. Špengler, S. Frojd. Njima je zajedničko bilo priznanje vodeće uloge instinkta, vere, podražavanja.

Poznati francuski filozof i sociolog G. Lebon smatra, da odlučujuću ulogu u socijalnim procesima ne igra razum, nego emocije. Život se sve više određuje ponašanjem gomile, koja predstavlja slepu silu. U gomili individue gube osećaj odgovornosti i nalaze se u vlasti netrpeljivosti. Nastaje neko psihičko jedin-

---

poznati „rani ptici“, nego Mel Gibson, Džek Nikolson, Leo Di Kaprio, i „italijanski pastuv“ – Stalone. Ričard Gir i Sindi Kraford tobože se prve bračne noći nisu predali zemaljskim radostima, nego nevinim snoviđenjima. Kao, uostalom i u svim sledećim, tako što je njihov odnos ostao čisto platonski. U knjizi se navodi i potpun spisak članova kluba „Ljubitelji seksa u avionu“. U njemu su se našli Džon Travolta, Džulija Roberts, Pamela Anderson i, naravno baš... predsednik Klinton“. (Анатолий Максимов, Англичане сняли с голливудских звезд нижнее белье, Москва: Комсомольская правда 27 ноября, 1999 г., с.20).

stvo, koje primorava ljude da se rukovode drugačije, nego u slučaju ako bi oni delovali izolovano, a često i primitivizujući njihovo ponašanje. Važnu ulogu u ponašanju gomile igraju ideje nametnute masama od malog broja lidera putem jednih te istih tvrdnji, neprestano ponavljanih. Te ideje su se razvile u koncepciji instinkta socijalnog ponašanja. Njihov unutrašnji izraz su instinktivne emocije, koje utiču na svest. Postoji sklop objektivno postojećih instinkata, takvih kao što su instinkt stada, instinkti borbe, bekstva, reprodukcije vrste, sticanja. Instinkt stada se realizuje ne samo u gomili, nego i u mnogim pojavama svakodnevnog života (svi rade i ja ću to isto). Pretpostavlja se, da su baš instinkti, koji se realizuju kao nesvesne strasti pokretačke snage društva.

U radovima F. Ničea ističe se primat akcije i volje nad svim ljudskim osobinama. On je razmatrao život kao volju za moć, i zbog toga je rđavo sve ono što proizilazi iz slabosti. Saznanje je stvarno samo kao oruđe moći; čovek objašnjava svet samo pod uticajem sklonosti i potreba. Racionalni argumenti su značajni samo utoliko, ukoliko označavaju perspektivu neke volje. Na taj način, ne radi se o traženju istine, nego o potčinjavanju tuđe volje svojoj. Ideje Ničea su se dalje razvile u takozvanoj „filozofiji života“. U skladu s tom filozofijom proces života nije pod uticajem umrtvljene, razorne delatnosti analitičkog uma, a kao najadekvatnija sredstva poimanja i izražavanja života služe umetnost, poezija, muzika, tj. sve intuitivno – nesvesno.

U radovima Frojda društvo je razmatrano u okvirima šeme: „vođa-elita-masa“. Mase uvek traže vođu ili se poklanjaju vođi, žude da se odreknu samostalnosti i odgovornosti. Među mehanizmima socijalne moći Frojd naglašava korišćenje različitih oblika suzbijanja i sublimacije prvobitnih instinkata, posebno se obraća pažnja na borbu svesnog i nesvesnog. Produbljujući Frojda F. Rajh i H. Markuze utvrđuju, da je socijalna revolucija nemoguća bez seksualne, koja treba da oslobodi prvobitne instinkte.

Za dovođenje mase u iracionalno stanje potrebno je prethodno razaranje formiranih normi, stereotipa, međusobnih veza, prelaz društva, društvene svesti u nestabilno stanje, daleko od ravnoteže. Za takvo stanje sledeći rukovodeće dejstvo može biti relativno malo, ali pri adekvatnom uticaju na masu, njene osećaje, emocije, instinkte može postati odlučujuće.

Za prelazak društva u iracionalno stanje često su direktno zainteresovani političari, vođe, lideri, da bi postigli svoje lične i grupne ciljeve. Simptomi takvog stanja izvanredno podsećaju na simptome psihopatoloških stanja pojedinaca i pre svega neadekvatnost reagovanja na spoljne uticaje, kada čak i beznačajna primedba može izazvati reakcije negodovanja i zlobu (ili strahove sa nastankom stravičnih ideja proganjanja). Danas se u našem ranjivom svetu, zasićenom sredstavima masovnog uništavanja, koja su ovladala složenim sistemom obezbeđenosti života i komunikacije, uzajamne zavisnosti; mogućnosti iracionalnog

ponašanja ogromnih masa ljudi taje u sebi globalnu opasnost, uporedivu sa ekološkom pretnjom. Prvo upozorenje je „perestrojka“ u SSSR-u, kada je zemlja, utonula u svet iluzornih motivacija, kao da je bila u epileptičkom napadu.

Dakle, proces unifikacije donosi pretnju za čovečanstvo. S jedne strane, kao i u ekologiji, gubitak potrebne raznovrsnosti vodi gubitku održivosti društva, s druge strane nastali sporedni procesi vode neodrživosti društvene svesti, narastanju iracionalnosti.

4. Manipulacija svešču

Manipulisanje svešču kao deo tehnologije vlasti

U socijalnom aspektu savremene svetske zajednice karakteriše se u istoriji neviđena polarizacija. Od 7 milijardi stanovnika planete Zemlje 4 milijarde živi niže od nivoa siromaštva, a skoro 2 milijarde pati od gladi. Proces polarizacije su dugo vremena razmatrani sa gledišta klasnih protivurečja. Klase se definišu kao velike grupe ljudi, koje se razlikuju po svom mestu u sistemu društvene proizvodnje, po njihovom odnosu prema sredstvima za proizvodnju, po načinima dobijanja i razmeri onog udela u društvenom bogatstvu, kojim oni raspolažu.²² Prema K. Marksu istorija svih društava, zasnovanih na eksploataciji, bila je istorija borbe klasa, koju su smatrali pokretačkom snagom razvoja i prelaska iz jedne društvene formacije na drugu. Ovde je osnovnu ulogu igralo protivurečje između ugnjetača i ugnjetenih, prema tome i među robovlasnicima i robovima, feudalcima i kmetovima, kapitalistima i radnicima. Snaga ugnjetača sastoji se u bogatstvu i vlasti, snaga ugnjetenih koji su činili ogromnu većinu, je u njihovom ujedinjenju oko ideje socijalne pravde. K. Marks polazi od primata materijalnih uslova života društva. Položaj ljudi u društvu u odnosu prema sredstvima za proizvodnju diktira, na kraju krajeva, njihovu poziciju i postupke, koji određuju borbu klasa.

Ova šema je odražavala značajan deo istine. Ali već sredinom XX-og veka ona je zahtevala niz ograda. Tako su na Zapadu uspeali da suštinski izglade klasna protivurečja, kao prvo na račun pojačane „eksploatacije“ prirode, poboljšavajući položaj dela društva sa niskim nivoom prihoda i kao drugo na račun dodatnog viška vrednosti, dobijenog na bazi novih visokih tehnologija, što znači skrivene eksploatacije naroda zemalja u razvoju. Ali glavno je u drugome – pojava mogućnosti uticaja ne samo na bitak ljudi, nego i neposredno na njihovu svest tj. upravljanje njihovim ponašanjem.

²² *Философский словарь*. Москва: Госполитиздат, 1986. с.202.

U knjizi S.G. Kara-Murze „Manipulacija svešču“ daje se sledeća definicija manipulacije:

*„Manipulacija je način vladanja putem duhovnog dejstva na ljude kroz programiranje njihovog ponašanja. Taj uticaj je usmeren na psihičke strukture čoveka, vrši se potajno i ima za zadatak promenu mišljenja, pobuda i ciljeva ljudi u smeru potrebnom vlastima“.*²³

Možemo govoriti o dva osnovna tipa upravljanja društvom – istočnom i zapadnom. Glavna odlika zapadnog tipa se sastoji u tome, što se on oslanja na kontrolu, ne nad sredstvima za proizvodnju, nego nad sredstvima informacija i koristi ih kao nervni sistem. O njegovoj organizaciji piše francuski filozof S. Moskoviči: *„Oni prostiru svoje ogranke svuda, gde se ljudi okupljaju, sreću i rade. Oni se probijaju u slepe ulice svakog kvarta, svake kuće, da bi zatvorili ljude u ćeliju odozgo zadanih predstava i sugerišu im za sve zajedničku sliku stvarnosti. Istočni despotizam odgovara ekonomskoj potrebi, irigaciji i osvajanju radnih snaga. Ipak zapadni despotizam odgovara, pre svega, političkim potrebama. On podrazumeva osvajanje oruđa uticaja ili sugestije kakve su škola, štampa, radio itd. Sve se dešava tako, kao kad bi razvoj išao od jednog do drugog: spoljno potčinjavanje ustupa mesto unutrašnjem potčinjavanju mase, vidljivo vladanje se zamenjuje duhovnim nevidljivim vladanjem, od kojeg se nemoguće zaštititi“.*²⁴

Danas sa razrađuju usavršene tehnologijom delovanja na motivaciju postupaka i ponašanja ljudi – „nenasilne prinude“. Organizuje se manipulacija ljudima protiv njihove volje, ali sa njihovom saglasnošću u interesu veoma malog dela društva. O kvalitativnoj razlici i principijelnoj nespojivosti dva sveta: religije i ideokratije (u takozvanom tradicionalnom društvu) i manipulaciji svešču (u takozvanom demokratskom društvu) govori se u knjizi *Манипуляция сознанием*: *„I očevi crkve i očevi „komunizma“, smatrali su da je ponašanje na koje gromoglasno pozivaju – u interesu spasenja duša i blagostanja njihove pastve. Zbog toga nije ni mogao biti postavljen zadatak sugerisanja lažnih ciljeva i želja i skrivanja akcija duhovnog uticaja. Naravno, predstava o dobrobiti i potrebama ljudi kod elite većem ili manjem delu stanovništva mogli su se razilaziti, vođe su mogle biti u ljutoj zabludi. Ali oni se nisu „pod kožu uvlačili“, već su vlast Reči dopunjavale direktnim tlačenjem. Smisao manipulacije je, pak, drugačiji, mi te nećemo primoravati, mi ćemo ti se uvući u dušu, u podsvest, i učinićemo tako, da to sam poželiš“.*²⁵

Manipulacija svešču je postala jedan od faktora koji određuje savremeni društveni život. Za to se koriste informacije, koje, uporedo sa drugim svojim svojstvima, postaju oruđe vlasti nad ljudima, jednim od metoda upravljanja društvom.

²³ Сергеј Георгиевич Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва: Алгоритм, 2000.

²⁴ Сергеј Георгиевич Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва: Алгоритм, 2000.

²⁵ Сергеј Георгиевич Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва: Алгоритм, 2000.

Mnogi upoređuju procese u društvu, gde mase idu protiv svojih interesa, sa ponašanjem ljudi koji se podvrgavaju i uticaju narkotika. Faktički nastaje supertotalitarno društvo.

„Danas značajan deo mislilaca smatra, da je Zapad učinivši od manipulacija svešću glavnu tehnologiju prevlasti, načinio kobnu grešku i zapao i čorsokak (postao mišolovka iz koje nema izlaza, pošto se ona, kada iz nje izađe, okreće naopako pa se opet ispostavlja da si unutar nje). Razlog je u tome, što manipulacija svešću, koja se uvek izvodi potajno, lišava individuu slobode u znatno većoj meri nego direktna prinuda. Žrtva manipulacije sasvim gubi mogućnost racionalnog izbora pošto se njene želje programiraju spolja. Znači naglo se pogoršava njen položaj u konkurenciji u „ratu svijju protiv svih“. To je faktički likvidacija glavnih građanskih prava, a to znači likvidaciju najprincipijelnijeg temelja zapadne civilizacije. Umesto toga nastaje nova, još gora vrsta totalitarizma koji je bič zamenio neuporedivo gorim i antihumanijim instrumentom – „industrijom masovne kulture“, koja pretvara čoveka u programiranog robota“.²⁶

„Juriš svesti“

U ovom ili onom stepenu manipulacija svešću je postojala uvek, ali dugo vremena ona se nalazila u senci. Iz dokumenata prošlosti široko su poznati takozvani „Protokoli sionskih mudraca“, gde se izlaže niz principa manipulacije. Značajan zamah manipulacija je dobila u nemačko-fašističkoj propagandi. Podnaslov datog odeljka uzet je iz knjige /18/, koja je posvećena informacionim metodama uticaja, koje su se primenjivale tih godina. Juriš ljudske svesti pomoću oružja masovnog psihološkog uništenja primenjen je u resoru Gebelsa mnogo pre pokušaja njegovog teoretskog razumevanja. To oružje se sastojalo iz dva dela. Metoda propagande i korištenja raznih vrsta emocija u samoj svesti čoveka. Tako su, i u svom propagandnom delovanju hitlerovci vodili računa o socijalno-psihološkom stanju različitih slojeva nemačkog stanovništva, dajući im obećanje da će izbaviti nemce iz „nacionalnog poniženja“, vezanog za Versajski sporazum, obezbediti poredak u zemlji, a ujedno dati svima sve: nezaposlenima – posao, industrijalcima – visok rast proizvodnje i profite, poklonicima kolonijalnih ideja – „životni prostor“ itd.

Treba spomenuti efikasnost nacističke propagande. Postojao je ogroman specijalni aparat za pripremu i provođenje svih mogućih agitacionih i dezinformacionih akcija. Propaganda je obično postojala uporedo sa istinom a kao rezultat toga je ubirana samo korist. Široko su korištene metode maskiranja i iznenađanja, laži i obmane, a takođe i neograničena bilo kakvim kriterijumi-ma eksploatacije emocionalnog potencijala masovnih ponašanja sa protestom

²⁶ Сергей Георгиевич Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва: Алгоритм, 2000.

prema osećaju svedozvoljenosti s jedne strane, i straha, koji prelazi u paniku, - s druge. Propaganda je ocenjena kao najjeftinije i najpouzdanije oružje. U svom govoru povodom otvaranja njegovog ministarstva u martu 1933. godine Gebels je govorio:

„Možemo streljati protivnika iz puškomitraljeza, dotle, dok on nije priznao nadmoć onoga ko ima te puškomitraljeze. To je više nego prost put. Ali naciju možemo i preobraziti i posredstvom revolucije duha i samim tim ne uništavati protivnika, nego ga čak primamiti na svoju stranu. Mi, Nacional – socijalisti smo išli samo tim drugim putem i ići ćemo njim i dalje“.

Kasnije u martu 1941. godine, podvlači rezultate prve godine i po Drugog svetskog rata. Gebels u svom intervjuu izjavljuje:

„Nacional-socijalistička Nemačka se bori pomoću duhovnog oružja isto onako dobro kao i pomoću vojnog. Zbog toga mi idemo putem pobeđe. Kada su naši vojnici ušli u Francusku, kod njih nije bilo mučkog streljanja, kao 1914. g. Zbog toga što smo mi pre toga rekli francuskom narodu preko radija, bilo je poznato, da ovde marširaju vojnici revolucije“.²⁷

Resor Gebelsa je razradio detaljne scenarije agitacionih akcija, izučio sledeće reakcije masa. Za prelazak preko grance koristio je različite smicalice, da bi stvorio atmosferu neusiljene veselosti i društvenog duha. Navodimo konkretan primer iz knjige Jurija Orlova:

„Redakcija je specijalno inscenirala svakakve vrste „omaški“, da bi postepeno uverila slušaoca, da on ima posla sa potpuno prostodušnim, dirljivo nespretnim ljudima“. Jedna od tih smicalica je bila komična razmena replika spikera u studiju. Spiker je, dopustivši nekakvu omašku šaljivo govorio nešto tim povodom svome kolegi. Nekako, kada je jedan spiker zbunivši se, odmah saopštio vreme programa po dve vremenske zone, kolega ga je sa smehom prekinuo rečima: „Ej jel ti se čini da brkaš“, i drugi put se moglo čuti kako spiker naziva telefonom tehniku, s molbom da ga posavetuju, kako da obriše loš zapis [...] A najizuzetniji primer te tehnike stvaranja atmosfere sračnosti prodemonstriran je, nažalost, onda kada se spiker izvinió pred slušaocima, da će prekinuti na minutu da bi zatvorio prozor, „jer tamo gde je on laje pas““²⁸.

Metode informacionog dejstva propagande Gebelsa umnogome su još bile intuitivnog karaktera ali su čak i u tom slučaju dokazale svoju delotvornost.

U naše vreme situacija se kvalitativno izmenila, što je vezano sa skokom u informacionoj sferi i promenom razmera društva. Još pre pola veka Norbert Viner,

²⁷ Юрий Орлов, *Крах немецко-фашистской пропаганды в период войны против СССР*. Moskva: МГУ, 1985.

²⁸ Юрий Орлов, *Крах немецко-фашистской пропаганды в период войны против СССР*. Moskva: МГУ, 1985.

koji je stvorio kibernetiku, zapazio je sporedne posledice proširene informacione sfere:

„U društvu, suviše velikom za direktan kontakt među njegovim članovima, bitna sredstva komunikacija su štampa (knjige i novine), radio, telefonska veza, telegraf, pošta, pozorište, bioskop, škola i crkva. Osim svoga neposrednog značaja, kao sredstva komunikacija, svi oni služe i drugim sekundarnim ciljevima. Novine su sredstvo reklama i sredstvo profita za njihovog vlasnika, isto kao i bioskop i radio. Škola i crkva ne samo da su utočište naučnika i svetaca, nego su takođe kuća vaspitača i episkopa. Knjiga koja ne donosi profit njenom izdavaču, verovatno neće biti ni izdata i naravno ni ponovo izdata [...] Dakle, u svakom pogledu na sredstva komunikacija stavlja se trostruko ograničenje: izuzimanje manje unosnih sredstava u korist više unosnih; ta okolnost, da se sredstva komunikacije nalaze u rukama ograničene klase bogatih ljudi, zato prirodno izražavaju mišljenje te klase; i najzad, ta okolnost, da se sredstva komunikacija, kao jedan od osnovnih puteva ka političkoj i ličnoj vlasti, privlače pre svega sve one koji teže toj vlasti.“²⁹

Kao rezultat minulih kvalitativnih promena u svetu, manipulacija svešću je izbila u prvu liniju i ona umnogome igra ključnu ulogu u socijalnim procesima danas.

Metode manipulacije svešću

Metode delovanja na svest su naučno razvijene u SAD. Već u posleratnom periodu CIA je dovela visokokvalifikovane naučne snage, stvorivši centar za izučavanje načina delovanja za programirano ponašanje, urođenog u čoveku, a takođe i metoda usmerenih na menjanje svesti. Kao značajno mesto, bilo je oprobano korišćenje takozvanog prostora simbola. Apstraktno mišljenje, koje odvaja čoveka od životinja, ostvaruje se kroz simbole, pomoću kojih čovek posredovano analizira spoljni svet. Simboličko mišljenje je otvorilo nevidljivi prodor čovečanstva ka znanjima, ali ono je otvorilo i put za upravljanje ljudima koji se bave intelektualnim radom.

U našoj knjizi³⁰ detaljno su razmotrene metode informaciono-psihološkog rata. U knjizi S.G. Kara-Murze „Manipulacija svešću“, izlaže se tehnologija manipulacije društvenom svešću. U njoj su pokazani mehanizmi delovanja na podsvest i osećanja ljudi, promenom smisla reči i pojmova, koristeći se stvaranjem stereotipa i izgradnjom sistema mitova. U tom najpotpunijem, činjenicama obogaćenom istraživanju, navedeni su konkretni primeri praktičnog korišćenja stvorenog glo-

²⁹ Норберт Винер, *Информация, язык и общество*, Москва: Техника молодежи 1994, №12, с. 22.

³⁰ Владимир Александрович Лисичкин и Леонид Александрович Шелепин, *Третья мировая информационно-психологическая война*. Москва: Академия социальных наук, 1999.

balnog sistema manipulacije. Njegova suština se sastoji u tome, da kod ljudi nastaje neadekvatna vizija stvarnosti, i oni postepeno počinju živeti u svetu iluzija.

Danas sve veći značaj u životu društva zauzima virtuelna stvarnosti, koja odgovara imaginarnoj stvarnosti, kvazibiću, kada se svet doživljava kao pravi, ali u stvarnosti ne postoji i, prema tome je iluzoran. Kao rezultat toga doživljaj obližnje stvarnosti postaje neadekvatan. U članku T. Mironove razmotreni su konkretni uslovi formiranja virtuelne stvarnosti pomoću elektronskih medija:

„Kriva televizijska ogledala smišljeno menjaju navike, vekovima stvarane zakone nacionalnog života, formiraju lažne ideale, iskripljuju tačno, sa pozicija dobra i istine, savesti i pravednosti, percepciju ljudi i događaja, stvaraju „virtuelnu stvarnost“ – izmišljenu sliku siromašne zemlje, nesposobne ni da se prehrani ni odbrani i takva ista lažna slika naroda – koji se propio, neumešnog, lopovskog, kojega može spasiti samo strano tutorstvo. „Virtuelna Rusija“ je strašno dostignuće današnjih manipulatora mozgovima, zloumno se koristeći uspesima u oblasti kompjuterskih programa za igru. Virtuelna stvarnost, to jest veštački dovršeno slikanje u unutrašnjosti kompjuterskih vijuga, primorava čoveka da poveruje u njenu realnost. Televizijski ekran nas uvlači u svoj virtuelni svet, i kada treba nestajemo iz njega, zadubljujući se u živi život, gledajući na realni svet svojim očima, i već sada ljudi nisu u stanju to da učine – da zbate sa očiju veo televizijske halucinacije.“³¹

Dalje u radu podrobno se analizira niz ekranskih smicalica, koje rade na tome, da čovek opaža stvarnost u virtuelnoj slici.

„Prvi plod virtuelne stvarnosti požnjeli su amerikanci, kada su postavili TV kamere na krovu hotela „Ukrajina“ u oktobru 1992. godine. Pokazivali su Rusima rusku nacionalnu tragediju, zaista isto kao da su pokazivali lov domorodaca na slonove u afričkim džunglama. I gotovo sva Rusija je već naviknuta na pucnjavu i proganjanja u ratnim filmovima, pribivši se uz televizor sa strašću sledilo je: uzeti „Belu Kuću“, ili ne uzeti, predstoji juriš, ali neće biti. Masovna nacionalna ravnodušnost tada, 1992. godine je plod virtuelne stvarnosti. To je bila pobjeda pastira ljudskog stada. Rusi nisu ustali da pomognu rusima, nego su otvorivši usta, udubivši se u televizor gledali kao da je bioskop, kako ubijaju ruse [...] TV goniči i TV nadzornici nisu samo smandrljali na ekranu za „ruse“ potpuno lažnu sliku savremena Rusije: žvači marvo, prežvakano o svoj prodatoj, bezbožnoj, ništavnoj Otadžbini, nego su takođe, ti radzinski i parfenovi pripremili već virtuelnu istoriju Rusije – „kako se to desilo“! U toj „istoriji“ su nacionalni heroji, vođe, vladari Rusije svakako zlotvori i ludaci, između ostalih su im mrski Ivan Grozni i Josif Staljin. Pobjede Otadžbine predstavljaju porazima: i Kulikovska bitka, vele tatarska vladavina nije uništena, i na Borodinskom polju je još nepoznato ko je koga pobedio, i u Velikom Otadžbinskom ratu toliko ljudi izgubili, kakva je, vele po-

³¹ Tatjana Mironova, *Как из нас делают быдло*, Moskva: gazeta Советская Россия 16 марта 2000, №31, с.6.

sle toga pobjeda [...] Dostignuća i otkrića Rusa u virtuelnoj TV istoriji zavijaju se samo ropskim podražavanjem, a ponekad i sasvim lopovsku zapadnu tehnologiju. Upravo su o tome raspravljali imitatori naše istorije u danu uoči jubileja 50-godina domaće atomske bombe, koja je zaustavila Ameriku od nuklearne agresije³².

Razmotrimo samo jedan primer iz velike serije mitova koje mediji ukucavaju u svest ljudi. To je mit o Ivanu Groznom, na osnovu kojeg se izvode zaključci o tobože „genetički“ svojstvenom Rusiji tipu krvavog i surovog despotizma. U knjizi *Манипуляция сознанием*, se navode reči filozofa A. I. Rakitina, savetnika Jeljcina:

„Treba govoriti ne o odsustvu civilizacije, ne o bezakonju, ne o odsustvu svesti o nužnosti pravnog poretka, ne o nezakonitosti represivnog mehanizma u doba Groznog, Petra, Nikolaja I, ili Staljina, već o tome da su sami zakoni bili represivni, da su ustavi bili antiljudski, da su se norme, etaloni, pravila i standardi delatnosti fundamentalno razlikovali od svojih analoga u drugim savremenim evropskim civilizacijama“.

I dalje:

„Tu je izrečena glavna ideološka teza: Rusija se kao civilizacija oduvek temeljno razlikovala nagore od savremenih evropskih država – u poređenju sa Evropom Rusija Ivana Groznog je bila maltene ljudožderska zemlja u kojoj su tekle reke krvi. I to je ubedenje – simbol vere, ne može se uzdrmati nikakvim razumnim argumentima pošto je zasnovano na mitu. A da li su se standardi Rusije toga vremena od Evrope razlikovali nagore ili nabolje? Za 37 godina vladavine Ivana Groznog pogubljeno je oko 3-4 hiljade ljudi – znatno manje nego tokom samo jedne vartolomejske noći u Parizu tog doba (pojedini istoričari navode da je tada po kraljevoj naredbi pobijeno, do 12 hiljada hugenota). U istom periodu je u Holandiji pogubljeno oko 100 hiljada ljudi. Sve je to dobro poznato, međutim, čovek koji je poverovao u mit više se ne može odreći skoro religiozne uverenosti da je Rusija oduvek bila „imperija zla““³³.

Manipulacija ljudima i društvom u celini prikriva se pod parolom slobode informisanja. U stvarnosti iz velikog računa takve slobode nema, desila se u istoriji neviđena monopolizacija javnih glasila, kada vlast nad njima vrši ništavna grupa oligarha, koji raspolažu neograničenim novčanim sredstvima. Ta javna glasila maskiraju svoju suštinu, mogu čak stvarati iluziju borbe između glavnih posednika Gusinskog i Berezovskog, ali oni ničeg zajedničkog nemaju sa interesima naroda.

Efikasnost medija možemo ilustrovati na jednom tragikomičnom primeru. Poznanik jednog od autora, stručnjak veoma visokih kvalifikacija, posle raspada jednog od velikih primenjenih vojnih instituta ostao je bez posla i posle toga, kako je 90-ih godina napunio 60 godina otišao u penziju. Teško je preživljavao krah svojih životnih ideala, isključio je televizor, saznavao je novosti od prijatelja i

³² Tatjana Mironova, *Как из нас делают быдло*, Moskva: gazeta Советская Россия 16 марта 2000, №31, с.7.

³³ Сергей Георгиевич Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва: Алгоритм, 2000.

poznanika. Tako su prošle dve godine. Ali odjednom je u kući na zapadu Moskve, gde je živeo na prvom spratu, probila kanalizacija i podrum pod njim se potopio nečistoćama, raširivši, prirodno strašan smrad, i on se preselio neko vreme u drugi rejon, u stan gde su živeli njegova kćerka sa zetom i unukom. U sobi, gde se on nalazio, radio je televizor. Bio je prinuđen da sasluša ceo niz emisija, među kojima je zbog nečega izdvajao program Svanidzea. Proživeo je u kćerkinoj porodici jedan dan i vratio se. Za dve godine imunitet prema televiziji bio je izgubljen, i on objašnjava posledice: lakše je trpeti fizički smrad nego duhovni.

Odvojeni od realnosti ljudi postaju objekti manipulacije. Pri tom, svest društva, po tačnom izrazu velikog nemačkog filozofa sredinom veka Ernesta Kasirera /20/: može se pretvoriti u teatar senki, gde je najumešniji režiser postao sam đavo.

Na pragu novog robovlasničkog društva

Svest ljudi se u značajnoj meri nalazi u vlasti informacione sredine. Čovek već nije slobodan u donošenju odluka, za njega to rade drugi. Pojmovi izborne volje, demokratije i slobode u značajnoj meri su pretvoreni u farsu. To se između ostalog odnosi na „slobodne“ izbore.

*„Izborne programe, platežno sposobnim klijentima, već spremaju celi naučno-istraživački instituti, laboratorije, analitički centri, u čijem je arsenalu intenzivna psihologija, koja vešto usmerava moćan uticaj na psihu čoveka. Ljudi, koji se potčinjavaju tuđim rečima, već danas je u izbornim kampanjama najmanje 35 procenata. Tu cifru su naveli i američki konsultanti posle pobeđe Jeljcina na prošlim predsedničkim izborima, kada su govorili o efikasnosti svojih izbornih tehnologija. Danas pobeđuju ne sami kandidati za deputate, načelnike, gubernatore, predsednike – jasno je da pobeđuju izborne tehnologije. Setite se kako ja naglo uspuzao rejting bolesnog Jeljcina uoči izbora 1996. godine: u februaru bi njemu dalo svoj glas četiri procenta birača, a u junu bi za njega glasalo već 35 procenata – pa baš je 35 procenata sigurno obezbeđeno izbornim tehnologijama“.*³⁴

Danas se ostvaruje mnogo od onoga, što je još pre sto godina predvideo Maks Nordau. To nisu toliko konkretna predskazanja, poput formalnog sklapanja istopolnih brakova, nego i kolektivni prelazak u bolesno društvo. Postale su obične takve pojave kao kidnapovanje, koje je počelo u SAD, uzimanje talaca, prisilna prostitucija, seksualna raspuštenost, funkcionisanje zakonodavno utvrđenih izvnerskih sekta, sve šira rasprostranjenost narkomanije. Kao normalni se prihvataju pedofili koji vrše seksualno zlostavljanje nad decom (tako su pedofili postali prva lica u rukovodstvu Letonije). Razmere pogroma „demokrata“ u

³⁴ Tatjana Миронова, *Как из нас делают быдло*, Moskva: gazeta Советская Россия 16 марта 2000, №31, с.6.

Rusiji su takve, da pred njima izgledaju kao privid dečje zabavne vatre iz knjiga u Hitlerovoj Nemačkoj.

Čoveka, koji živi u atomizovanom društvu zapadne masovne kulture možemo okarakterisati kao sastavni deo gomile. Još je G. Lebon ukazao, da za formiranje gomile nije potreban fizički kontakt među njenim učesnicima.

U svojoj knjizi S.G. Kara-Murza primećuje: „*Upravo to i posmatramo tokom poslednjih decenija: stanovištvo „razvijenih“ zemalja Zapada, podvrgnuto stalnom dejstvovanju masovne kulture i televizije, pretvara se u ogromnu virtuelnu gomilu. Ona nije na trgu već u udobnim stanovima kraj televizora, ali je sva ona strukturisana i sluša jedne te iste lidere i proroke, ne stupajući s njima u dijalog. Ona ne hrli da lično ruši Bastilju ili linčuje Srbe, ona samo odobrava takve radnje svojih vlasti. Kada razgovaraš sa zapadnim malograđaninom o rušilačkim činovima koje on podržava, hvata te jeza ti ljudi stvarno mogu zemlju uništiti bez ikakve zle namere, jednostavno „ne razmisliš“*“³⁵

Kako je pisao M. Nordau, bolešljivi tokovi društvene misli smišljeno se održavaju i pojačavaju kod sasvim zdravih ljudi u korisne ciljeve. Nordau takođe primećuje da situacija može postati opasnom, „*kada originale koji su izabrali svoj određeni sumanutu put, prethodno otruju i liše snage suprotstavljanja iznurivanjem oslabljeni duh vremena*“.

Nastupila je globalna socijalna kriza, koja zahvata sve strane života ljudi. Krug se zatvara. Zadnjih dvadeset vekova vladavina nad svetom je uspostavljena na osnovu fizičkog nasilja. Danas, zahvaljujući novim metodama upravljanja ljudima, uspostavlja se informaciona vlast nad njihovim dušama. Kod ljudi koji se nalaze u vlasti medija, nastupaju nepovratne promene - oni ponavljaju sve što govore mediji i mogu ići protiv svojih sopstvenih interesa. Ponekad čak govore o kolektivnoj šizofreniji. Sloboda volje postaje iluzija. Može se reći da se čovečanstvo nalazi na pragu informacionog ropstva.

U zapadnom društvu brzim tempom narastaju procesi degradacije. Ali informaciona vlast daje vrhuški zapadnog društva sposobnost da sačuva svoju prevlast, vrativši se u određenom smislu reči za 2000 godina unazad, u vreme Drevnog Rima.

Literatura

1. Албедиль, Маргарита Фјодоровна. *Забытая цивилизация в долине Инда*. Санкт Петербург.: Наука, 1991.
2. Джонсон, Хьюлетт. *Христианство и коммунизм*. Москва.: ИЛ, 1957.

³⁵ Сергеј Георгијевич Кара-Мурза, *Манипуляция сознанием*, Москва: Алгоритм, 2000.

3. *Философский словарь*. М.: Госполитиздат, 1986.
4. Елизер Воронель-Дацевич. *О нашей победе или кризис христианства*. Москва: газета Завтра, 1999, №34.
5. Кара-Мурза, Сергеј Георгиевич. *Манипуляция сознанием*. Москва: Алгоритм, 2000.
6. Кассирер, Эрнест. *Техника современных политических мифов*. // Вестник Моск. Ун-та, сер. 7, 1990, №2.
7. Ландау, Лев Давидович and Лифшиц, Евгений Михайлович. *Статистическая физика*. Moskva: Наука, 1976.
8. Лисичкин, Владимир Александрович и Шелепин, Леонид Александрович. *Третья мировая информационно-психологическая война*. Moskva: Академия социальных наук, 1999.
9. Лосев, Ким Семенович и другие. *Проблемы экологии России*. Москва: Федеральный экологический фонд РФ. 1993.
10. Лосев, Ким Семенович. *Социальные и экологические последствия использования воды, возможные пути развития*. // Изв. АН СССР, Сер. географ. 1988. №6,
11. Лисичкин, Владимир Александрович и Шелепин, Леонид Александрович. *Третья мировая информационно-психологическая война*. Moskva: Академия социальных наук, 1999.
12. Максимов, Анатолий. *Англичане сняли с голливудских звезд нижнее белье*. Москва: Комсомольская правда 27 ноября, 1999 г.
13. Marcuse, Gerbert. *One dimensional Man*. Boston, 1964.
14. Миронова, Татяна. *Как из нас делают быдло*. Moskva: gazeta Советская Россия 16 марта 2000, №31
15. Норберт, Винер. *Информация, язык и общество*. Москва: Техника молодежи 1994, №12.
16. Нордау, Макс. *Вырождение, Современные французы*. Moskva: Республика, 1995.
17. Орлов, Југиј. *Крах немецко-фашистской пропаганды в период войны против СССР*. Moskva: МГУ, 1985.
18. Печчеи, Аурелио. *Человеческие качества*. Москва: Прогресс, 1985.
19. Полеванов, Владимир. *Чужие здесь не ходят*. Москва: газета Завтра, 1999. №31.
20. Riesman, David. *The lonely crowd, a study of the changing American character*. New York, 1952.